Jēkabs Alksnis

LATVIEŠU TAUTAS DZĪVĀ SPĒKA NOZĪME SENATNĒ, NEBRĪVĪBAS LAIKOS UN NACIONĀLĀ VALSTĪ

Mums ir vairāki nopietni un plaši raksti (*Dr. Liepiņa, Freivalda, Piņķa, Salnīša u.c.*) par mūsu tautas dzīvā spēka nozīmi un svārstībām nesenā pagātnē un tagadnē. Par senatni mums skaitļu nav, jo nebijām kungi savās mājās. Par to varam spriest tikai pēc senatnes bagātīgām gara mantām un dažām vēsturiskām ziņām, kas liecina par tautas dzīvotgribu un augsto kultūru, ko jau tad bijām sasnieguši.

Augšminētie raksti iespiesti žurnālos un grāmatās, ko lasa samērā šauras aprindas. Jau beidzamos gados arī periodiskā presē sāk parādīties viens otrs raksts. Kad 1923. gadā parādījās *Dr. Liepiņa* brošūra, sirsnīgiem vārdiem aicinādama tautu gādāt par savu apdraudēto nākotni, tad to ievēroja – ja nemaldos – tikai mana atsauksme “*Latvijas Ārstu Žurnālā*”. Vismaz sabiedrība, Saeimas aprindas un lielākā daļa politiķu tai nepiegrīza nekādu vērību. Gluži otrādi: tautu pārsteidza tādi likumi, kāds bija aborta likums, kas varēja tikai graut tautas dzīvā spēka rezerves. Un arī vēl tagad šis jautājums, kas galu galā ir latviešu tautas “būt vai nebūt”, nav iekarojis mūsu sirdis un prātus tādos apmēros, ka varētu mierīgi skatīties nākotnē. Nepietiek, ka par to šad un tad runā. Ne – tanī vajag atspoguļoties mūsu ticībai savas tautas nākotnei un ilgam mūžam, mūsu gādībai par valsts garīgo un miesīgo stiprumu.

Mēs nereti lasām literātu, politiķu un turīgo pilsoņu jūsmīgās runas, kas veltītas Latvijas ilgam mūžam. Bet ja ieskatāmies viņu dzīvē, tad pārāk bieži tā ir gan ērta un atspoguļo arī latviešu nacionālo kultūru, bet viņu ģimenēs nav galvenā – nav bērnu, tās ir diemžēl to mantu tukšas un nabagas, kas vienīgās var nodrošināt tautas kultūru un mūžu. Tautas jaunās dzīvības ir viņas

garīgās un laicīgās laimes, labklājības un stipruma nodrošinājums, ko nevar aizvietot nedz skaļa jūsmošana, nedz zelts, nedz klinšu cietokšņi. Un šis lielais spēks nobriest klusā, darbīgā un tikumīgā ģimeņu dzīvē. Mēs esam dzirdējuši arī vārdus, ka gādība par latviešu dzīvā spēka pieaugšanu esot moderna jūsmošana, jo mūsu tauta nekad nevarot sasniegt to kaimiņtautu miljoniem lielo pārspēku, kas mūs no visām pusēm ieslēdz.

Bet vēstures gaitas nav pārredzamas, atrazdamās Likteņlēmēja rokās. Un viņš mēdz palīdzēt tikai tiem, kas arī paši par sevi gādā. Viena lieta jau tagad skaidra: Latvijā, mūsu Dievzemītē, var atrast darbu, maizi un dzīves ērtības nevien 2–3, bet 5–6 un varbūt vēl vairāki miljoni. Un tas jau ir ievērojams spēks, ja tas drosmes enerģijas un brīvības mīlestības apgarots.

Pasaules karš un viņam sekojošās revolūcijas latviešu tautai atņēma apmēram 500000 dzīvību, t.i., $\frac{1}{5}$ daļu toreizējo iedzīvotāju. Tur ieskaitīti zaudējumi kara un Krievijas revolūcijas asiņainās kaujās, kur latvieši pierādījuši izcilu varonību, bet arī no slimībām, sērgām un bada mirušie, un tie daudzie tūkstoši, kas aiz dažādiem apstākļiem maldināti vai paši maldījušies, pēc miera iestāšanās nav atgriezušies Latvijā, bet palikuši svešatnē.

Līdz pasaules karam arī citās Eiropas valstīs interesējās par tautas dzīvā spēka svārstībām tikai daži ārsti, biologi, statistiķi un politiķi. Atklātībā par to daudz nerunāja. Karš sagrāva materiālistisko internacionālismu, kara vietā atkal stājās nacionālisms, dodams arī mazām tautām patstāvīgas valstis. Šķita, ka militarisms un varas ideoloģija aizgājuši uz visiem laikiem no pasaules skatuves. Tagad redzam, ka tas nav noticis. Tautas nav dabūjušas to mieru, ko viņas bija pelnījušas un gaidīja. Starptautiskās tiesības pārdzīvo visgrūtāko krīzi, jo līgumus un norunas lauž pēc iegribas. Neievēro mazāko tautu miermīlību, kultūru, sociālo un nacionālo taisnību, viņu vēsturiski etnogrāfiskās robežas. Eiropas lielvalstīs atkal rēgojas zem nacionālās kultūras un dzīves telpas maskas vecais, nesaudzīgais, naida kārīgais imperiālisms. To saprot mazās un vidēja lieluma tautas un gatavojas visām varbūtībām.

Lielās tautas var ar savām lielām dzīvā spēka rezervēm samērā ātri aizvietot kara un sērgu zaudējumus. Ja viņām pašām nepietiek savu nacionālo spēku, viņas ņem palīgā koloniju rezerves, kuras tās pratušas pakļaut savai kultūrai. Daudz grūtāk savus zaudējumus aizvietot mazām tautām, sevišķi, ja viņu saimnieciskās iespējas ierobežotas. Jo mazāks viņu dzīvā spēka pieaugums, jo liktenīgāki viņām var būt kari un citas katastrofas.

Tiktāl arī mūsu laikos pasaules sirdsapziņa vēl nav notrulinājusies, ka attaisnotu uzvarētās mazākās tautas piederīgo pilnīgu iznīcināšanu, lai iegūtu visu viņu zemi un mantu, kaut gan arī tagadējā briesmīgajā karā šādas tieksmes dažreiz nojaušamas. Senatnē arī šāda necilvēcīga uzvarētājas tautas reālo interešu sargāšana tikusi lietota. Arī mežoņu tautas to vēl tagad piekopj. Vecās hronikas, aprakstīdamas Baltijas tautu iekarošanu, gandrīz pēc katra krustnešu karagājiena zemgaļu, kuršu, lībiešu, latgaļu un igauņu zemēs, kur tie uzvarējuši, ziņo, ka Dievam par godu nonāvēti visi pretinieku vīrieši, kas sasniegti nevien kaujas laukā, bet arī savās būdīnās, ka sieviešu, bērnu un sirmgalvju bari aizvesti ziemas laikā verdzībā, kur tie – zināms, pa lielākai daļai gāja bojā, ka viņu mājas nodedzinātas un lauki nopostīti. Nevar noliegt, ka bijušais pasaules un tagadējais karš attaisno lielā dzejnieka Šillera vārdus, ka *“briesmīgi ir lauvu modināt, bīstams ir tīģera zobs, bet visbriesmīgākais par visām briesmām ir cilvēks savā maldīgā iedomā.”* Arī tagadne māca, ka miera ideālistiem Eiropā nav gandrīz nekādas izredzes. Ir vīri, kas karus atzīst par tautas spēku atsvaidzinātājiem. Vārdos gan katrā vietā apliecina miera gribu, bet slepeni kaldina kara ieročus. Un karotāji, nonākot stratēģiski grūtā situācijā, ar vieglu sirdi – savas tautas interesēs – lauž pašparakstītos miera un draudzības līgumus, iebrūk mazo tautu zemē, izlej viņu asinis un sagrauj viņu saimniecību. Diplomātija vienmēr prot atrast tādai rīcībai attaisnojumus. Bet, jo vairāk arī mazai valstij būs dzīvā spēka un līdz ar to arī saimniecisko līdzekļu, jo vairāk viņa varēs izmantot savas zemes bagātības, toties jo vairāk viņa spēs nokārtot savu militāro pretspēku un nodrošināt savu laicīgo un garīgo nākotni. Tādos

apstākļos arī lielo uzbrucēju slavas un mantas kāre labi apdomāsies, vai atmaksājas uzbrukt mazai, enerģiskai, darbīgai un labi apbruņotai tautai. Tagadējais karš pierādījis, ka maza tauta var ar visiem līdzekļiem un godīgi pildīt savu neitralitāti, bet, ja karojošām lielām tautām tas vajadzīgs, tās to pilnīgi ignorē un ar savu pārspēku samīda asinīs. Patlaban pasaulē valda tikai vara un nacionāls egoisms, bet ne taisnība.

Kaut gan liķu loču, tomēr mūsu mazā Latvija, sākot no valsts nodibināšanas dienas, ir staigājusi ceļus, lai sevi saimnieciski un garīgi nostiprinātu, lai nodrošinātu savas robežas un izvairītos no sarežģījumiem ar kaimiņu tautām, gūdamā neapšaubāmus panākumus. Slava un pateicība tiem, kas 1918. gadā uzdrošinājās proklamēt mūsu valsti, uzbūvēdami to itin no nekā!

Bet mazās tautas var arī piedzīvot laikus, kad pasaules sirdsapziņa klusēs, ja kāda liela tauta uzbruks mazai un atņems tai zemi un mantu ar motivējumu: *"Mūsu tautai nepietiek zemes apstrādāšanai un uzturam, bet jūsu tautai nepietiek ļaužu savas zemes bagātību izmantošanai."* Tamdēļ valsts apdzīvotības biežumam un zemes bagātību intensīvai izmantošanai ir ļoti liela nozīme viņas nākotnes sargāšanā. Jo vairāk kādai tautai veselīgu ļaužu, toties vairāk tā var izmantot savas zemes bagātības un ziedot līdzekļus gara un miesas kultūrai, kā arī valsts dzīvā spēka apbruņojumam un robežu aizsardzībai. Zināms, šai ļaužu masai jābūt apvienotai darba priekā, tēvijas mīlestībā, pašaieliedzībā un drosmē. Tas iespējams tikai tad, ja valsts iekārtu vada viena doma, viena griba, pauzdamā tautas nākotnes ideālus.

Mēs redzam, ka arī pasaules lielās tautas, kam, šķiet, pietiktu sava daudz desmit miljonu lielā dzīvā spēka, visiem līdzekļiem cenšas to pavairot, gādādama pilsoņiem darbu, maizi un apmierinātību, rūpēdamās par ģimeņu dzīvi un jaunatni, lai valstī būtu bērnu svētība. Tās neapmierinājās tikai ar valdības likumiem un attiecīgiem saimnieciskiem rīkojumiem, bet vislielāko vērību piegriež propagandai, ziedodamas tai lielus līdzekļus.

Propagandai tikai tad būs paliekošas sekas, ja runātāju un rakstītāju vārdi saskanēs ar viņu dzīves veidu un darbiem. Diemžēl Latvijā dzīvā spēka propaganda vēl nav tik plaša un spēcīga, kā to prasa mūsu apstākļi. Valdības likumi un rīkojumi dzīvā spēka vairošanai gājuši daudz tālāk, nekā viņu popularizēšana. No propagandas itin kā izvairās, vai atkal domā, ka tai nav nozīmes, ka tā nevar pārveidot reālo dzīvi. Latvijas propagandas centram jābūt Rīgai. Tai būs labākas sekmes, ja tā nenāks tikai no oficiālām personām, bet tai būs privāta iniciatīva un runātāji būs mātes un tēvi, kas laimīgā laulībā paši audzinājuši bērnu pulciņus. Bet ja statistiķis Salnītis mums ziņo, ka no rīdzinieku laulībām, noslēgtām no 1935. līdz 1937. gadam, gandrīz puse palikuši bez bērniem, tad tas nav laba liecība par viņu patriotismu. Diemžēl arī Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē bezbērnu laulību skaits sastādot apmēram $\frac{1}{3}$ daļu. Tas ir ļoti sāpīgs un baigs brīdinājums latviešu tautai.

Mēs tagad brīvā Latvijā ēdam un ģērbjamies daudz labāk nekā nebrīvības laikos, mūsu darba iespējamības ir nesalīdzināmi lielākas, mums darbu iekārta dod daudz vairāk izdevības atpūsties un uzjautrināties kultūras sarīkojumos, bet diemžēl laimīgu ģimeņu prieki, saldināti bērnu mirdzošām actiņām, smiekliem un čalām mūsu dzimtā zemē nav vairojušies. Tas varēja arī citādi būt, ja mēs jau valsts pirmajā gadā būtu pareizi sapratuši bērnu nozīmi tautas dzīvē un nākotnē, ja mēs nebūtu tik izšķērdīgi dzīvojuši un liksmojušies un mazāk vērības piegriezuši ārišķīgam greznumam, reprezentācijai un viņas pārlicai celtniecībai, kas aprija ļoti lielus līdzekļus, ko varēja ziedot to tautas slāņu apmierināšanai un viņu dzīves apstākļu uzlabošanai, kas tai dod visvairāk dzīvā spēka. Šeit ir ļoti daudz grēkojuši tie vīri, kam bija vara rokās un valsts kase pieejama. Tamdēļ, ka mums tagad ir Ķemeru lielā viesnīca, tiesu pils, nepabeigtā finansu māja, ar vislielāko izšķērdību lauksaimniecības kamerai pārbūvēta un atremontētā Viestura pils, mēs nedz drusku neesam palikuši nedz veselāki, nedz taisnīgāki, nedz bagātāki. Gluži otrādi – šis pils ir uzsūkušas daudz zemnieku un strādnieku sviedrus, veltīgi

izšķiezdamas tautas iespējas vairot savus dzīvos spēkus. Viņas ir uzkrāvušas tautai lielus nodokļus, bet katrs saprātīgs ārzemnieks, ko domāja apstulbināt ar šīm greznībām, zinādams, ka mēs esam maza un mazturīga tauta, kratīja neticīgi galvu, mielodamies pie mūsu galdiem parketa zālēs.

Pētījumi liek domāt, ka aizvēstures laikos cilvēki ātri vairojušies, sekodami tikai dabas dzinuļiem. Cilvēce savā ilgā mūžā pārdzīvojusi briesmīgas dabas katastrofas, tai bija jāizcīna cīņas ar zvēriem un briesmīgiem rāpuļiem, barības vielu sagādāšana bijusi visai grūta un viņas mājokļi tai neļāvuši pietiekami aizsargāties no aukstuma, karstuma un mitruma, tomēr viņa nav gājusi bojā, bet izplatījusies gandrīz pa visu zemes lodī. Tā kā tādos apstākļos bērnu un vecāku cilvēku mirstība bija ļoti liela, tad dzīvā spēka pieaugumam vajadzēja būt vēl lielākam. Vēl tagad tautu sirmās aizvēstures ticējumos valda domas un motīvi, kā aizsargāt savu dzīvību un vairot pēcnācēju skaitu. Šī tieksme satiekama visu tautu poēzijā, reliģijā, māņos un prātojumos. Viņa ir neapzināta, prāta nevadīta. Mežonņu tautas vēl tagad mēdz novērtēt savus piederīgos pēc viņu spējām vairot cilts dzīvos spēkus. Daudzi tautu svētki un reliģiskās ceremonijas veltītas dzīvības dievināšanai.

Bērni prasa no mātēm sāpes, uzupurēšanos, dažreiz arī veselību un dzīvību. Tēviem tie uzliek rūpes par ģimenes ikdienišķu uzturu un labklājību. Abiem jāatsakās no dažām dzīves ērtībām, lai uzaudzinātu miesīgi un garīgi veselīgus un attīstītus bērnus. Un tagadējos politiski nemierīgos laikos to visu vēl vairo bažas par bērnu nākotni, ļoti bieži gan pārspīlētas un veltīgas. Vecāku mīlestība uz bērniem ir dabisks prasījums, ko redzam arī pie augstāk attīstītiem dzīvniekiem. Bet šī mīlestība nedrīkst pārvērsties neprātīgā bērnu lutināšanā. Latviešu vecāki nedrīkst aizmirst visskaistāko tautas dziesmiņu par "lieliem vīriem, kas kā lāču bērni uzauguši neloloti, nešūpoti". Mūsu laikos šeit daudz grēko un visrūgtākās asaras par to vēlāk iznāk liet pašiem nesaprātīgiem vecākiem.

Vecāku uzupurēšanās un rūpes, uzaudzinošas veselīgas, krietnas un apdāvinātas bērns, kas mīlo savus vecākus, brāļus, māsu un savu tautu, ziedodami tiem savus spēkus baltās un nebaltās dienas, ar laiku simtkārtīgi atlīdzinās. Nav lielāka prieka pasaulē, kā redzēt savas ģimenes atvases izaugušas par stipriem un krietniem sabiedrības locekļiem, gataviem ziedot savu veselību un pat dzīvību ģimenes un tautas spēkam un godam. Vecāki var būt droši, ka tie vecumdienās nepalik vienīgi kā kalstoši koki vētrās, par kuriem neviens neinteresējas. Tie varēs mierīgi gaidīt savu pēdējo stundu, redzēdami ap sevi uzplaukstošas jaunas dzīvības, kas tos aizvieto tautas mūžā virknē, kas par tiem gādās un kādreiz aizvērs viņu citā pasaulē vērstās acis. Ja godīgiem vecākiem tādi bērni neizaug, tad tie pa lielākai daļai paši vainīgi: bērnu audzināšana bijusi nepareiza, katra bērna vēlēšanās izpildīta, tie tikuši izlutināti par cilvēkiem, kas nemāk pretoties dzīves vētrām, vai arī palikuši par savu iegribu un egoisma vergiem.

Ģimenes ir valsts stiprie balsti. Kur tie sapūst un grīļojas, tur sabrūk arī bagātas un plašas valstis, slavenas mākslām un zinātnēm. Cilvēks ir un paliek visu tautu mērogs. Senāk domāja, ka tikai mežonīgas tautas varot izrādīt lielu drosmi karalaukā, bet kultūra cilvēkus padarot patmīlīgus, kas pārāk saudzē savu dzīvību. Beidzamie kari pierādījuši, ka tas tā nebūt nav. Tiešām, kultūras vērtības un attīstīta dzīves jēga mēdz rādīt tautās lielu vienprātību un ideālismu, kam tās gatavas nest vislielākos upurus, neizslēdzot arī dzīvību.

Ģimenes dzīves stipros balstus prasa nevien valsts; tai jābūt par ideālu arī katram pieaugušam, veselam cilvēkam. Ja tas tagadnē vienmēr tā nav, tad tur pa lielai daļai vainojama mūsu sadzīves iekārta un dzīves izpratne. Tauta mēdz vecpuišus un vecmeitas ieskaitīt īpatnējā kategorijā. Tātad tam jābūt kādam pamatojumam. Bet tas nedrīkst zīmēties uz cilvēkiem, kas bērnus un vispār cilvēkus mīlo, bet kuru dzīvi no viņiem neatkarīgi apstākļi tā sadrumstalojuši, ka tie nav varējuši nodibināt ģimeni. Nereti to starpā atrodam izcilus zinātniekus un politiķus, kuru

lielie mērķi aptvēruši visu viņu gara dzīvi un domas. Cīnīdamies savas tautas vai arī visas cilvēces labā, tie koncentrējuši visus savus spēkus šīs domas realizēšanai. Ne bez iemesla lielā cilvēku pazinēja – katoļu baznīca – noliegusi saviem priesteriem doties laulībā, lai viņu intereses kalpotu tikai baznīcas uzdevumiem. Gadās arī cilvēki, kam slimīga iedzimtība ņēmusi iespēju atstāt pēcnācējus. Beidzamā laikā dažas valstis sāk ar likumiem ierobežot arī tādu slimu cilvēku došanos laulībā, kuru slimības pēc novērojumiem mēdz pāriet uz viņu pēcnācējiem. Tādā kārtā cenšas tautu izvairīt no garīgas un miesīgas izvirtības. Bet šis jautājums bioloģiski un juridiski ļoti sarežģīts. Tas novērojams sevišķi vācu zinātniskā literatūrā, kur par šo lietu ļoti interesējas. Visvairāk skaidrības panākts gara slimību iedzimtības novērtēšanā. Ārsti, slimniekus izmeklējami, vienmēr cenšas izzināt, vai pieaugušie precējušies, vai viņiem ir bērni un kāda viņu ģimenes dzīve – laimīga vai nelaimīga. Šīs ziņas, smalkjūtīgi tās iegūstot, mēdz būt ļoti iezīmīgas cilvēku gara attīstībai. Franču slavenais nervu ārsts Šarko tām piegriezis ļoti lielu vērību.

Vecpuišiem un vecmeitām novērojam ne vien dažādas īpatnības, bet pat slimības. Tas pats sakāms par laulātiem, kam nav bērnu, vai ir tikai 1-2 bērni, kaut gan viņu veselības un mantas stāvoklis atļautu uzaudzēt lielāku ģimeni. Cilvēki, kas izvairījušies no normālas laulības dzīves, nereti ir savādnieki, skopulīgi, ar neparastām dzīves parašām, egoistiski, pārāk norūpējušies par savu veselību un bieži ārstējas. Katru “sāpīti” tie mēdz izskaidrot ar sirdskaiti, ļaundabīgiem audzējiem, reimatismiem utt. Novērojamas arī dažādas seksuālas sūdzības un nenormālības. Šīs kategorijas sievietēm ap 45–50 gadiem locītavās nereti rodas skrimšļu un kaulu pārmaiņas, kas gandrīz nepadodas ārstēšanai. Tā sauktiem seksuāliem hormoniem, kurus mūsu dienās vispusīgi pēta, ir liels iespaids uz visu organisma šūnu darbību un labklājību, ko tie veicina, ja cilvēki dzīvo kārtīgu ģimenes dzīvi. Tādiem cilvēkiem mēdz būt lielāks bērnu skaits un tie caurmērā sasniedz lielāku vecumu. Sievietēm, kas nav dzīvojušas normālā laulības dzīvē, vai kas atkal veselīgas dzimušas un izaugušas,

mākslīgi izvairījušās no bērniem, lai dzīvotu bezrūpju dzīvi, nereti ap 40 gadiem uzbriest krūšu dziedzeri, kuros izveidojas grumbuļaini, sāpīgi sacietējumi. Tos dažreiz grūti atšķirt no šī dziedzera vēža. Dažos gadījumos tie par tādu arī izveidojas. Šo slimību, kas rada sievietēm daudz bažu, tagadējā zinātne atvasina no nenormālas seksuālo hormonu darbības. Diezgan biežs ir vecākiem vīriešiem tā sauktais prostatas palielinājums (hipertrofija), kas arī ceļas no vīrietības hormonu nepietiekamas funkcijas, ņemot pārsvaru pār citiem hormoniem. Slimība ir grūta un arī var izvērsties par prostatas vēzi. Vēzis ir vecuma slimība un viss tas, kas paātrina vecuma iestāšanos – to starpā arī nenormāla seksuāla dzīve – veicina vēža rašanos. Beidzamo gadu pētījumi aizrāda uz tuvu radniecību starp seksuāliem hormoniem un tām vielām, kas organismā veicina ļaundabīgu audzēju augšanu.

Vispār cilvēkiem, kam nav ģimenes, nemēdz būt normāla dzīves iekārta. Tie bieži ēd nelaikā un to, ko atrod ļaužu virtuvēs vai restorānos, kaut gan tas varbūt nav pielāgots viņu garšai un gremošanas spējam; tie ātrāk padodas alkoholismam un nereti saslimst ar veneriskām slimībām. Viss tas bojā viņu veselību un īsina viņu mūžu. Viņu dzīvokļos nav tā siltuma un spraiguma, ko tur ienes bērnu glāsti, smieklī un čalas. Sevišķi grūtas viņu vecuma un slimību dienas, kur tiem nav mīlu gādnieku un pieaugušo bērnu aizsardzības.

No vecām hronikām varam secināt, ka laikmetā, kad mūsu zemē ienāca krustneši un bruņinieki, latgaļu, sēļu, zemgaļu un kuršu ciltis ir bijušas samērā lielas. Tam vajadzēja būt diezgan daudzskaitlīgam spēkam, kas sirmā senatnē varēja atspiest no Latvijas apgabaliem uz rietumziemeļiem somu ciltis vai arī tās pārtautot. No latviešu zemes padzīti arī kareivīgie gotlandieši, kas tur bija nodibinājuši kolonijas. Par zemgaļiem atskaņu hronika saka, ka tiem bijis "laužu daudz kā jūrā smiltis". Kuršus hronika raksturo par "nikniem", "kristīgiem nav iespējams tai zemē iekļūt, zaudētu tie mantu un dzīvību". Latgaļu "sievas dailas, īpatnējas", ar "savādu tērpu", "tās jānot, kā viņu tēvi jā";

latgaļiem esot "arī spēku gana daudz", kad sanākot kopā "no mežiem, kur tie savrup iebūvējoties".

Kad baltu tautas – senprūši, lietuvieši un latvju ciltis – atdalījušās viena no otras, mēs nezinām. Nelaiķis valodnieks un folklorists prof. Šmits domāja, ka tas noticis jau vairākus gadu simteņus pirms bruņinieku iebrukuma. Šīs brāļu tautas savstarpējās ķildās izlējušās daudz asinis. Ja šie dzīvie spēki tādā kārtā nebūtu izšķiesti – kas turpinājās vēl pēc bruņinieku ienākšanas – un būtu tālredzīgu politiķu vadīti un kopoti, baltu tautas būtu izveidojušās par lielvalsti, kam tagad piekristu liela politiska loma. Lai tikai atmināties, kāda vara un zemes platība senatnē piederējusi drošsirdīgai, pēc hronikas ziņām "augstprātīgai, lielai un varenai" lietuviešu tautai. Bet diemžēl viņa nereti savus spēkus vērsusi pret kuršiem, zemgaļiem, sēļiem utt., izliedama brāļu tautu asinis un vājinādama arī sevi. Biežās savstarpējās cīņās mazināja baltu tautu spēkus. Pat vācu un citu tautību bruņinieku iebrukums baltu zemē, mazinādams ar savu dzelzs apbruņojumu vietējo iedzīvotāju dzīvos spēkus, neradīja viņu starpā tālredzīgu vienprātību. Baltu ciltīm nekad nav trūcis drosmes, bet gan trūcis dzelzs apbruņojums un politisks viltīgums. Bruņinieku zaudējumus kaujās katru gadu arī aizpildīja Vakareiropas algotņu un avantūristu pieplūdums.

Latviešu cilšu jau tanīs laikos augstā kultūra, apliecināta ar apbrīnojami lielo skaitu gara ražojumu un krāšņiem tērpiem, kā arī no attīstītās zemkopības, palīdzēja latviešiem uzglabāt savu valodu un apvienot vietējās baltu ciltis vienā latviešu tautā. No daudzajiem kariem, mēra un bada viņa dažreiz zaudējusi $\frac{1}{3}$ – $\frac{1}{2}$ savu piederīgo, pārējiem glābjoties mežu biežokņos un purvajos. Iestājoties cik necik normāliem laikiem, viņa atkal gandrīz atspirga. Zemgaļi cīnījās 100 gadus ar ik gadus pieplūstošiem, dzelzīs kalto bruņiniekiem un viņus uzvarēja tikai kara tehnikas pārspēks, pretinieku viltība, nodevība un goda vārda laušana, kas tiem iznīcināja vadoņus. Un tomēr šī cilts neiznīka. Neiznīka arī dūšīgie kurši, kaut gan tie jau agrāk zaudēja savu brīvību.

Jāņa Briesmīgā un Pētera Lielā karapulki tā izpostīja un izkāva Vidzemi, ka plašos apgabalos vairs nesatika neviena cilvēka. Tomēr ļaudis bija atkal glābušies mežos un purvājos. Pēc ienaidnieka aiziešanas tie iznāca no paslēptuvēm, uzcēla savas mājiņas, iekopa atstātos laukus un Vidzeme atkal atdzima. Ko verdzības un kļaušu laikos pārcietusi mūsu "*bāru bērni, bargo kungu klausītāji*", mēs visi zinām. No tam, ka tiem jo bieži bijis jāapmierinās "*ar avotiņā mērcēto cieto pelavu maizi*", viņu iedzimtie tikumi un dzīvotgriba nav gājusi bojā. Lai sagādātu saviem bērniem labāku nākotni, apspiestie zemnieki ir lējuši nevien savus sviedrus, bet dažreiz arī savas asinis (piemēram, Kauguru nemieri).

Manā rīcībā ir dokumenti par 2 latviešu ciltskokiem, sākot no 1717. un 1720. gada. Pirmās cilts tēvs sasniedzis 98 gadus un pie viņa zārka stāvējuši 28 bērni un bērnu bērni. Viņa vecākais dēls arī nodzīvojis 80 gadus un viņam bijuši 7 bērni. Viņi apsaimniekojuši tikai 20 pūrvietu lielas mājas ar neauglīgu zemi kāda mācītāja pagastā. Rente un kļaušas bijušas samērā lielākas nekā apkārtējos pagastos. 19. gadsimta sākumā šī pagasta 12 māju revīzijas dokumentos jau piecās satiekams minētā ciltstēva uzvārds – gan saimnieku, gan kalpu kārtā. Saimnieku bērni nav kaunējušies pāriet kalpu kārtā; tie labprāt iekārtojuši savu dzīvi ģimenes šūpuļā tuvumā. Precējušies kalpi nereti dzīvojuši ilgus gadus pie viena saimnieka, mituši ar to vienā istabā, ēduši pie viena galda. Saimnieks piedalījies kā priekšstrādnieks visos mājas darbos. Dažus gadus māju revīzija atzīmējusi augšminētā ciltstēva mājās par strādniekiem tikai viņa ģimenes locekļus. Saimnieku bērnu skaits svārstījies no 6–11, bet diemžēl arī viņu mirstība – sevišķi no lipīgām bērnu slimībām – toreizējos nesanitāros apstākļos sniegusies līdz 25–40%. Ja šo dzīvo spēku būtu toreiz sargājuši cilvēcīgi agrārie likumi un pareizas sanitāras apgādes, kā tas ir tagad, Latvijā nebūtu tikai 2, bet varbūt 5–6 miljoni iedzīvotāju. No šī mazturīgā ciltskoka cēlušies krietni saimnieki, labi amatnieki, skolotāji un arī vairāki vīri ar augstskolas izglītību.

Salīdzinājumam ņemu otru ciltskoku, ko arī pārzinu līdz šai dienai, kas audzis turīgā kroņa pagastā ar 2–3 reiz lielākām labas aramās zemes mājām. Ziņas sākas no 1720. gada ar saimnieku, kas agrāk laikam bijis muižas vagars. Šinī pagastā saimnieki bijuši daudz turīgāki un jau vairāk nodalījušies no saimes, kaut gan viņu izglītības tieksme stāvējusi diezgan zemā. Zemes darbos tie bija saprātīgi. No citiem pagastiem labprāt norobežojās. Saimnieku bērni izvairījušies no pārejas kalpu kārtā. Saimnieki savus bērnus ļoti reti sūtījuši uz skolām, pa lielākai daļai aiztaupības. Toties daudzi savu brīvo laiku pavadījuši krogos. Tamdēļ arī viņu mūžs mēdzis aprobežoties ar 65–75 gadiem. Arī dzīvā spēka raža bijusi mazāka nekā mazturīgā pagastā, bet bērnu mirstība tikpat liela. Šie abi piemēri liecina, ka turība nebūt nav tā, kas vienīgā nosaka dzīvā spēka pieaugumu. Turīgākā pagasta ģimeņu saites nav bijušas arī tik ciešas kā mazturīgākā. No minētā ciltskoka tagad nedarbojas neviens izcils sabiedrisks darbinieks, nedz vīrs ar augstskolas izglītību. Viņš gandrīz jau izmiris. Liela nozīme arī tam apstāklim, ka mazturīgā pagastā čakli darbojušies krietni mācītāji un tuvumā bijusi laba draudzes skola.

Laiks līdz apmēram 1895. gadam un vēlāk latviešu zemniekiem pagājis cīņās ar vācu muižniecību un viņas ietekmēto krievu carisma birokrātiju par saimniecisku patstāvību, zemkopības uzlabošanu, latviešu valodas, izglītības un kultūras celšanu un par mūsu pilsētu atkarošanu no vācu patriciešiem. Kamēr latvieši no zemnieku šķiras izveidojās par tautu ar visiem sabiedrības slāņiem, tas viss no tiem ir prasījis daudz spēka un enerģijas. Tomēr dzīvā spēka pieaugums bija apmierinošs. Šī cīņa bija spraiga un grūta, jo Pēterpilī cara galmā un birokrātijā mūsu pretiniekiem bija veikli pārstāvji, kas latviešus centās nostādīt par nezticamiem dumpiniekiem.

Tā ka muižas bija visādiem līdzekļiem piesavinājušās daudz zemnieku zemes, atstādamas arī plašus zemes gabalus neapstrādātus, un muižniekiem bija visādas neattaisnojamas privilēģijas, kas citur Eiropā vairs nepastāvēja: tiesības uz lauku krogiem, dzirnavām, veikaliem, zirgu pastu, alus un degvīna

brūžiem, medniecību un zveju, draudzes ārstu un mācītāju izvēli, tad latviešu uzņēmība un sevišķi izglītoto darbība dzimtenē bija ļoti ierobežota. Izglītots latvietis nevarēja cerēt uz piemērotu darbu arī valsts iestāžu un pilsētu pašvaldību ierēdniecībā, jo tās bija paredzētas vāciešiem un krieviem. Bet latvietis vienmēr cenšas pēc patstāvības dzīvē. Nevarēdami to sasniegt dzimtenē, sevišķi apņēmīgākie un krietnākie izceļoja uz Krievijas auglīgākiem apgabaliem un pilsētām, uz Kaukāzu, Sibīriju, Brazīliju, Amerikas Savienotām Valstīm un citām pasaules daļām. Tur viņi ar savu enerģiju un čaklumu palika par cienītiem zemkopjiem un saimniekiem, par dārzniekiem, muižu pārvaldniekiem, kvalificētiem fabriku strādniekiem, tehniķiem, inženieriem un fabriku vadītājiem, tirgotājiem, vidusskolu pedagogiem, daži izveidojās arī par augstskolu mācības spēkiem, kas pēc 1905. gada gan bija ļoti grūti iespējams, bet Tērbatā un Rīgā nepārvācotiem latviešiem gandrīz izslēgta lieta.

Pasaules kara laikā tuvāk iepazinos ar latviešu kolonistiem Vitebskas guberņā, kas kā kalpi ar cirvjiem un lāpstām bija izceļojuši no Vidzemes, ieguvuši un sadalījuši savā starpā lielākas muižas, kļūdami par turīgiem saimniekiem. Vitebskā dzīvoja arī daži latviešu tirgotāji ar plašiem veikaliem. Šiem kolonistiem bija savas skolas, latviešu mācītājs, krājķase un nacionālās biedrības. Kolonisti Krievijā, kas dzīvoja tuvāk Latvijas robežām, vēl uzturēja sakarus ar dzimteni, nezaudēdami mātes valodu un ticību. Bet tas varēja turpināties tikai lielākās kolonijās un arī tur līdz otrajai, trešajai paaudzei. Tad latvieši nogrima lielās tautas vilņos, kur tie dzīvoja. Ātrāk tas notika ar mūsu kolonistiem Sibīrijā, Volgas apgabalos, Brazīlijā, Amerikas Savienotās Valstīs. Fabriku strādnieki un latviešu inteliģence, dodamies laulībā ar cittautībniecēm, pārtautojās gandrīz visi, vai arī palika neprecējušies.

Tie ir bijuši lieli zaudējumi latviešu tautas dzīvam spēkam. Zuda nevien izceļotāji, kas mēdza būt krietnākie, enerģiskākie un veselīgākie, bet arī viņu pēcnācēji. Ja latviešiem jau tad būtu bijušas tiesības, veidot savu darbu un dzīves apstākļus pēc

spējām, tas nebūtu noticis, jo zemes un citu darbu iespējamību mums pietika. Diemžēl mums nav skaitļu, lai arī aptuveni nosacītu šo zaudējumu lielumu.

Industrijai strauji attīstoties Eiropas lielvalstīs, 19. gadsimteņa sākumā radās plašas fabriku strādnieku masas, kas uzsāka saimnieciskas cīņas ar uzņēmējiem. Izveidojās sociālistiskā mācība, kuras pamati ir materiālistiski un pielāgoti industrijai un mašīnām. Kā zināms, Markss savu mācību pamatojis uz Anglijas dzīves apstākļiem, kur valdīja rūpniecība, bet zemkopība bija novārtā. Padomju Krievijas zemkopība māca, ka visur tur, kur darba ļaudīm darišana nevis ar mašīnām, bet ar dzīvjiem priekšmetiem – ar lopkopību, marksisms neattaisnojas. Ādu, gaļas, piena produktu trūkums milzīgā Krievijā citādi nevar izskaidroties. Padomju Krievija piegrieza vislielāko vērību kara industrijai, lai nodrošinātu savas robežas un varu pret ārējiem un iekšējiem ienaidniekiem. Jādomā, ka viņa ar laiku izveidosies arī par zemkopības valsti. Viņa neatzina nacionālismu, reliģiju, ģimenes saites un meklēja pamatus arī citām garīgām vērtībām tikai saimnieciskos apstākļos. To dzīve tomēr neattaisno, kā mēs, ārsti, redzam. Vācijā, klasiskajā sociāldemokrātiskajā zemē, šī mācība palika par plašas politiskas kustības ierosinātāju, kas tomēr vārdos bija revolucionārāka nekā darbos un, piemēram, nespēja sagraut ģimeņu dzīvi, kaut gan to dēvēja par mietpilsōnisku lietu.

Ap 1860. gadu šī mācība pārnāca arī Krievijā un atrada tur visai izdevīgus apstākļus, lai izplatītos viņas inteliģencē. Bet tur viņa pārveidojās par spilgti revolucionāru kustību – nihilismu, kas negribēja atzīt nekādu likumību valsts dzīvē un arī ģimeņu dzīvi vērtēja vairāk no kaislību apmierināšanas viedokļa. Par cēloņiem tādām novirzienam jāatzīst verdzība un tumsība, kādā krievu tautu turēja carisms, Krievijas ļaunie agrārie apstākļi, pareizticībai piešķirtā visvarenība un neiecietība pret citām reliģijām un iekarotām mazām tautām. Tautas pašvaldība bija visvarenās birokrātijas ierobežota, sevišķi Krievijas nomaļu apgabalos, ko apdzīvoja cittautieši.

Ciktāl sniedzas mani novērojumi Krievijas augstskolās, sevišķi Tērbatā, tad materiālistiskais vācu un krievu sociālisms vispirms ieplūda latviešu inteliģencē un no turienes fabriku strādniekos un vēlāk, ap 1897. gadu, arī zemniekos. Vidusskolu audzēkņi un studenti bija tie, kas ar dažādām kontrabandas ceļā ievestām vācu brošūrām veica šo darbu. Esmu lielāko daļu šo brošūru kā students lasījis. Tur nievāja tautiskumu, reliģiju un viņas dogmas, tātad arī reliģijas sankcionēto ģimenes dzīvi, sludināja brīvo mīlestību un neatzina arī vecāku autoritāti pār bērniem. Kādas sekas tam bija, to varēju novērot studentu gados. Lauības dzīvi reducēja uz miesas baudu apmierinājumu. Dažs labs brīvā mīlestībā ieguva veneriskas slimības un neauglību uz visu mūžu. Daži jaunās strāvas laikrakstu bagātie atbildīgie redaktori un izdevēji brīžiem ieradās Tērbatā un sarīkoja lauku zēniem – studentiem visnegēlīgākās “progresīvās” orgijas. Nereti jaunekļi un jaunavas aizmirsa savu vecāku mācības un sāka staigāt slidenus ceļus. Vidusskolu un augstskolu jaunatne iedēstīja ģimeņu dzīvei nelabvēlīgos ieskatus pilsētniekiem, sevišķi, strādniekiem. No Latvijas lielākām pilsētām šī tautas dzīvam spēkam kaitīgā mācība pārgāja uz laukiem. Labi vēl, ka vislielākajai zemkopju daļai ģimenes tikumi bija tik stipri iesakņojušies, ka jaunās mācības neatrada daudz dzirdīgu ausu. Nevar sacīt, ka visi skolotāji un mācītāji, kam bija jāsargā tautas labie tikumi, būtu šo pienākumu apzinīgi izpildījuši. Līdz ar izglītību tautā sāka darboties arī prāta egoistiskās tieksmes – materiālistiskais pašlabums. Bieži tam pievienojās arī vecāku pārspīlētā bērnu mīlestība un viņu bažas, vai varēs bērniem nodrošināt tādu labu nākotni, kādu viņu sirdis vēlējās, ja būs jāuzaudzina vairāk par 1–2 bērniem.

No tā laika tautas dzīvā spēka pieaugums sāka mazināties, sevišķi pilsētās un inteliģences aprindās, un iesakņojās viena vai divu bērnu sistēma un bezbērnu brīvā mīlestība. Pavairojās arī to izglītoto jauniešu skaits kas, kaut gan uzauguši zemnieku nacionālā un tikumīgā garā, bet neatrazdami dzimtenē savai politiskai pārliecībai un garīgām spējām piemērotu darbu,

pieslēdās internacionālismam, emigrēdami uz zemēm, kur valdīja brīvība un cilvēku novērtēja pēc darba spējām. Tur tie palika bez ģimenēm vai arī apprecēja cittautietes un pazuda savai tautai. Bet tie jo bieži bija apdāvināti un spējīgi cilvēki, kam slāpa pēc ražīga darba sabiedrībā un pašvaldībās. Tā kā vācu muižniecība un krievu birokrātija rīkojās gandrīz tikai savu nāciju interesēs un vārdā, kultivēdamas netaisnību, un populārās sociālistiskās brošūras apkaroja nevien nacionālistiskos pārspīlējumus, bet nacionālās idejas vispār, tad jaunatne sāka aizmirst, ka viņa pieder mazajai latviešu tautai, kura nevienu negrib un nevar apspiest un kuras nacionālismā iemiesojās cīņa pēc brīvības un kultūras, kas prasa visu tautas spēku apvienošanās. Es studentu laikā, kur man iznāca debatēt ar internacionālistiem, vienmēr esmu aizstāvējis šo viedokli, bet gandrīz bez sekmēm. Latviešu tautību mani pretinieki atzina par tādu “nieka lietu”, kam jānoslikst lielo tautu jūrā, lai tur kopā ar proletariātu izcīnītu cīņu pret kapitālismu. Bet latviešiem pašiem toreiz taču kapitālistu gandrīz nemaz nebija.

1905. gada revolucionārā kustība norisinājās Krievijā zem internacionālā sociālisma karoga. Sevišķi asi viņa izveidojās Krievijas nomaļu tautās, piemēram, Latvijā un Polijā, kur bez šaubām sociālisms bija tikai ārējā revolūcijas čaula, bet sirdīs kvēloja neapzināts un apzināts nacionālisms un vēlēšanās nokratīt carisma važas. Šeit sociālisma aģitatori veikli izmantoja arī progresīvos nacionālistus, kas mīloja savu tautu un ienīda muižniecības virskundzību un carisma režīmu. Latviešu zemnieki cerēja panākt agrārās un pašvaldību reformas; par sociālismu tiem pa lielākai daļai nebija jēgas. Viņi nesaprata, ka uzsāk cīņu bez ieročiem divās stiprās frontēs: pret vācu muižniecību un monarhismu. Pret krievu tautu latviešiem nekad nekāds naidis nav bijis. Krievu birokrātija vācu muižniecības sakūdīta sūtīja uz latviešu zemi savas soda ekspedīcijas, kas muižniecības “goda policistu” vadībā apšāva simtiem latviešu nacionālistu, krietnu pašvaldības un sabiedrības darbinieku, nodedzināja viņu mājas un izpostīja arī ganāmpulkus. Gandrīz katram latviešu studentam, kas bija piedalījies latviešu sabiedriskajā dzīvē, toreiz draudēja

dzīvības briesmas. Pats pēc kara ar Japānu biju Sibīrijā, bet abi mani jaunākie brāļi studenti tikai nejauši izglābās no nāves. Bet sociālisma agitatori gan sen bija aiz robežām. Daudzās muižās kalpi, kam bija iestāstīts, ka viņiem tikšot sadalītas muižnieku lielās zemes platības, kamdēļ tie arī piedalījušies revolūcijā, par to samaksāja ar savu dzīvību. Šis gads, pilns Pēterpils birokrātijas maldinošās provokācijas, ir sītis mūsu tautas dzīvam spēkam ļoti sāpīgus robus. Daudz veselīgu, spēcīgu jaunekļu bija spiesti emigrēt uz ārzemēm, kur tie ar grūtībām pelnīja savu ikdienišķo maizi. Tie palika neprecējušies, bet ja arī apprecēja cittautietes, tad viņu ģimenes pārtautojās. Iznāca emigrēt arī dažiem ģimeņu tēviem, un diezgan daudzi, sevišķi muižu kalpi, tika nošauti. Viņu ģimenes palika likteņa rokās.

Terors turpinājās arī vēl 1906. gadā. Daudz nevainīgu cilvēku ieslodzīja cietumos vai arī nometināja Sibīrijā. Vairāki muižnieki atlaida latviešu kalpus un citus muižu darbiniekus, pieņemdami viņu vietā vāciešus. Viņi nodibināja Kurzemē kolonizācijas biedrību, kas uzpirka grūtībās nonākušo latviešu mājas un arī vāciešu muižas, sadalīdami tās vācu kolonistiem, kas pilnīgi norobežojās no latviešiem. Cara birokrātija atkal uzsāka Kurzemē nometināt krievu zemniekus ar zemes bankas palīdzību. Bet no tā nekas neiznāca: krievu kolonisti pārdeva savus zemes gabalus latviešiem. Krievu birokrātijai bija doti rīkojumi, lai nedod latviešu "dumpīgai" inteliģencei vietas pilsētu un valdības iestādēs Latvijā. Daudzi krietni darbinieki un nacionālisti bija piespiesti atstāt dzimteni un meklēt darbu Iekšķrievijā, kur latviešiem bija laba slava. Latvijas pilsētu lielās fabrikas, bankas un tirdzniecības uzņēmumi, kas atradās cittautiešu – pa lielākai daļai vācu un žīdu – rokās, deva priekšroku savas tautas inženieriem, tehniķiem un citiem speciālistiem. Tikai rokpeļņi un strādnieki, kas no laukiem plūda uz pilsētām, atrada tur darbu.

Latviešu virsniekiem, kas bija iekļuvuši dzimtenē novietotās karaspēka daļās, aizliedza apmeklēt latviešu biedrību telpas, teātra izrādes, koncertus, saviesīgus vakarus. Toreiz bija aizliegts Latvijā ievadīt koncertus ar "*Dievs svētī Latviju*", publikai

pieceloties no sēdekļiem. Bet Pēterpilī to nenoliedza, pat Rimskis-Korsakovs cēlās līdzi, kā es redzēju. Mūsu himnu drīkstēja dziedāt tikai programmas vidū; cerēja, ka tad klausītāji nepiecelties. Liels bija policistu pārsteigums, kad publika Liepājā arī tad kā viens vīrs un bez aicinājuma, piecēlās kājās. Vidzemē nesaudzīgi vajāja tos latviešus, kas vairs negribēja palikt pareizticībā, kuru viņu tēvu tēvi bija ap 1860. gadu pieņēmuši, ticēdami solījumiem, ka viņiem piešķiršot zemi. Tas nebija noticis, bet daudzi apmānītie bērnus audzināja luterticības garā, pretēji valsts likumiem. Tāda reliģijas politika radīja sarūgtinājumu tautā un nevarēja negraut cieņu vispār pret baznīcu, reliģiskiem tikumiem un ģimenes saitēm.

Vāciešiem atļāva nodrošināties pret pārkrievošanu ar nacionālām biedrībām un plašām organizācijām, kas aptvēra visu Baltiju. Latviešiem un igauņiem to liedza. Tamdēļ tie ar jo lielāku enerģiju turpināja stiprināt savus saimnieciskos un garīgos pamatus uz laukiem un pilsētās, cik vien likums to atļāva. Viņi nevien izkopa savas lauku saimniecības, bet daudzi no tiem, kam vietējā agrārā iekārta neļāva iegūt savu zemes stūrīti, pārvietojās uz pilsētām, kur bija lielākas izredzes uz patstāvību dzīvē. Kā fabriku strādnieki, amatnieki utt. tie ar savu čaklumu un taupību sasniedza zināmu turību un, latviešu kredītiestāžu atbalstīti, sāka iekarot nosacīšanu pilsētu pašvaldības lietās. Šī cīņa bija diezgan asa. Vistālāk latvieši tika namsaimniecībā, bet lielrūpniecībai un lieltirdzniecībai tiem trūka kapitāla, kredīta un piedzīvojumu. Pilsētās arī mazturīgiem bija vieglāk sasniedzama lielāka izglītība. Bet viņu dzimstība samazinājās.

Kaut gan tādējādi latviešu saimnieciskie pamati un nacionālā apziņa nostiprinājās, tomēr viņu dzīvā spēka pieaugums bija nepietiekošs. Vispār carisma cenzūra apkaroja rakstus, nodomātus latviešu tautisko ideālu apgaismošanai un viņu garīgo spēku apvienošanai. Tur ievērojama loma piekrita arī vācu muižniecībai un literātiem, kam visu laiku bija liels iespaids Pēterpils salonos un birokrātijā. Šīs aprindas ar prieku vēroja latviešu politisko partiju cīņas un priecājās, ka latviešu sociālisti asi apkaroja mūsu

nacionālās kultūras biedrības un viņu centienus. Bija laikmets, kur laikrakstos varēja vieglāk ievietot rakstus, kas kūdīja strādniekus pret latviešu pilsoņiem, nekā aicinājumus kopīgam nacionālam darbam. Nedrīkstēja aizskart birokrātiju, visvareno muižniecību un pareizticību – par visu citu varēja zāķāties, klusēdami par vācu muižniecības un carisma nelikumībām un netaisnībām. Dažus latviešu laikrakstus ar tādu programmu atbalstīja ar naudas līdzekļiem šī pati birokrātija. Tāds laikraksts ar skaidru carisma un egoisma provokāciju bija Liepājā “Dzīve”, ko vadīja tagad slavenais izsaimniekotājs Andr. Bērziņš.

Par dzīvā spēka pieaugšanas apmēriem, kas vajadzīgi tautai, lai tā droši varētu skatīties nākotnē, tanī laikā pat universitātēs nekā nemācīja. Tātad arī mūsu inteliģence par šo jautājumu bija pilnīgā neziņā. Mēs toreiz vērtējām tautas spēkus tikai ar saimniecisku pamata nostiprinājuma un prāta izglītības mērogu. Tādi ieskatī valdīja arī citās Eiropas tautās. Ja slāvu tautās dzīvā spēka pieaugums bija daudz lielāks, tad tam par cēloni nebija lielāka turība un izglītība, bet gan iedzimtas rases īpašības. Arī vairākās tautās, kur valdīja katoļu ticība, kuras dogmas lielā mērā ietekmēja ģimeņu dzīvi, bērnu dzimstība bija pietiekama un pat liela.

Valdot tādiem apstākļiem Latvijā, arī latviešu patriotiskā inteliģence, kas bez kādiem statistiskiem datiem nojauta latviešu tautas liktenīgo stāvokli, bija piespiesta apmierināties ar klusuciešanu un nedomāt par latviešu tālāko nākotni. Daudzi padēvās pesimismam vai arī revolucionārām tendencēm, kam ģimenes dzīve vienaldzīga. Bet arī latviešu turīgākā pilsonība, saskatīdama saimnieciskos apstākļos visu dzīves jēgu, nebija svētīta bērniem. Un ja ģimenē arī bija viens otrs bērns, tad viņu audzināšana jo bieži bija kļūdaina. Tos lutināja, audzināja par kungiem, bet nevis darbam un krietniem tikumiem. Izglītotu un apdāvinātu latviešu starpā, kas zinātnēs, mākslās, rūpniecībā un tirdzniecībā sasnieguši ievērojamākas sekmes, mēs atrodam ļoti maz turīgāku pilsoņu bērnu. Gandrīz visi tie nākuši no lauku sētām.

Es Krievijas revolūcijās un cara armijas sabrukuma laiku pārdzīvoju 1917. un 1918. gadā Vitebskā. Latviešu karavīriem

bija diezgan izcila loma revolucionārās komitejās, bet no asins izliešanas tie izvairījās, un ar retiem izņēmumiem – savu dzimteni nebija aizmirsuši, bet centās pārklūt mājās, ko toreizējā militārā vara veicināja. Viņi sargāja savas sievas un bērnus, kas bija evakuējušies uz Vitebsku. Par tiem jo plaši gādāja arī latviešu kolonistu uzturētās bēgļu komitejas – pat tad, kad Kerenska laikmetā atskanēja tikai skaļas runas, bet valdības reālā palīdzība bēgļiem palika tikai uz papīra.

Nodibinājās Latviešu Nacionālā padome, lai apvienotu kara izkļiedētos latviešus. Es biju Vitebskas nodaļas priekšnieks. Mūsu nacionālos centienus, kurus mēs neslēpām, neviens neapdraudēja, kaut gan mēs jau debatējām par brīvās Latvijas iekārtu un robežām. Palīdzība bēgļiem bija un palika latviešu kolonijas reālais darbs. Cik spējām, veicinājām demobilizēto karavīru un viņu ģimeņu atpakaļ ceļošanu uz Latviju. Tanī laikā jau parādījās latviešu literātu Maskavā izdotā laikrakstā prasība pēc brīvas, suverēnas Latvijas valsts. Daudziem tas likās pārdrošība. No Vidzemes līdz mums atlidoja arī ziņas, ka Kārlis Ulmanis tur uzsācis intensīvu latviešu bēgļu apgādības un apvienošanas darbu, lai glābtu no posta nāves pārpalikušo tautas celmu. Pārvarēdams neskaitāmas grūtības, viņš šo darbu veicis ar lielām sekmēm, no laika gala atsacīdamies no Latvijas autonomijas projekta, ko tik daudzi intelligenti toreiz uzskatīja par mūsu cerību augstāko virsotni, bet apņēmdamies izcīnīt brīvu, suverēnu Latviju. Intuitīvi viņš bija nojautis latviešu zemnieku lielo dzīvo spēku, kas tikai jāiedrošina un jāorganizē patstāvīgai valsts dzīvei.

Nezinu, vai daudzi būs novērtējuši Latvijas neatkarīgās valsts proklamēšanu 1918. gadā arī no dzīvā spēka sargāšanas viedokļa. Vēsture māca, ka tautas, kas nav nodibinājušas savu suverēnu valsti, kurā tās var pēc pašu apziņas brīvi rīkoties, mēdz nīkuļot. Viņu kultūra zaudē savas īpatnības, viņu mūžs ir aprobežots. Ebreju tautai nav savas valsts. Bet tamdēļ arī viņa, ko vērtējot pasaulē līdz 14 miljoniem, nevar normāli attīstīties un daudz viņas piederīgo pieslēdžās citām tautām, kaut gan viņai ir sevišķi sīksta dzīvotgriba, egoistiskām dogmām caurausta reliģija un

apbrīnojami ciešas ģimeņu saites. Viņa redz savai nacionālai nākotnei draudošās briesmas, sevišķi tagadējos laikos, un visiem līdzekļiem cenšas atrast teritoriju, kur nodibināt savu valsti.

Mēs varam bez mazākā pārspīlējuma sacīt: ja mūsu pirmais Ministru Prezidents Dr. K. Ulmanis, novērtēdams ar tālredzīgu skatu Krievijas un Vācijas armiju sabrukumu pasaules karā, ticēdams latviešu tautas dzīvam spēkam un paklausīdams Lielā Liktenlēmēja mājienu, nebūtu ziedojis visus savus spēkus, drosmi un dzīves laimi neatkarīgas Latvijas valsts pamatu likšanai un izveidošanai, atbalstīts no pulkveža Kalpaka, ģenerāļa J. Baloža un viņu nelielās, bet drošsirdīgās armijas uzvarēšanas gribas, tad latviešu tauta, valdot priekškara apstākļiem, būtu 2–3 gadu simteņos nozudusi no pasaules skatuves. Nedz kāda krievu autonomija, nedz vācu karaļvalsts iekārta mūs nebūtu glābusi. Tamdēļ cīņa par latviešu dzīvā spēka nākotni sākās īstenībā no 1918. gada 18. novembra.

Nākamais vissvarīgākais etaps cīņā par latviešu tautas nākotni ir agrārā reforma. Arī tai Valsts Prezidents Dr. K. Ulmanis gan kā Saeimas deputāts, gan kā Ministru Kabineta un Valsts Prezidents ir ziedojis visu savu enerģiju, pārvarēdams vislielākās iekšpolitiskās grūtības. Un vēl tagad zemkopība stāv viņa gādības centrā. Tas visiem zināms, par to vairāk nerunāsim. Šis ir otrais Valsts Prezidenta tālredzīgākais solis tautas dzīvā spēka veicināšanā un stiprināšanā, jo zemniecība ir viņas neizsīkstošais avots un katras valsts stiprums. Mēs jau sacījām, ka pilsētas dzīvo galvenokārt no laucinieku pieplūduma. Tautas uzturs, aizsardzība un stiprākais bruņotais spēks – viss tas dīgst un plaukst lauku sētās.

Citādi mēs Saeimas darbībā nekā labvēlīga tautas dzīvam spēkam nevaram saredzēt. Politisko partiju šķiru cīņas, no kurām dažas atsacījās pat no nacionālisma un savu valsti “atzina tikai par tik, par cik viņa kalpoja proletariātam”, viņu intrigas un tautas viengabalainības ārdīšana, viss tas bija lietas, kas mazināja tautas dzīvotgribu. Pat mūsu nākotnes cerībām – jaunatnei vēl bērnu gados mācīja skolu grāmatās un skolās nevienprātību, šķiru pretīšķības, reliģijas, kultūras, tautu tikumības, ģimeņu dzīves un

vecāku un bērnu savstarpējas mīlestības nievāšanu. Patvaļā un materiālistiskais labums bija partiju ideoloģija. Kam bijusi izdevība novērot Valsts Prezidenta darbību šinīs egoistiskās kņadas laikos un klusos brīžos viņa mierīgo un dažreiz smaidošo skatu, tam nepalika noslēpta viņa lielā rosība, optimisms un rakstura cēlums, nepiegiežot nekādu vērību maziskām aģitācijām. Bet arī šinī nelabvēlīgā laikā viņš paspēja nodibināt mazpulkus – tautas nākotnes cerības – un aizsargu organizāciju tautas labāko tradīciju un patstāvības sargāšanai. No iesākuma maziņas, tagad šīs organizācijas aptver tūkstošus.

Diemžēl viņš nevarēja novērst, ka Saeima pieņēma nejēdzīgo aborta likumu vēl tanī laikā, kad to Padomju Krievija, kur viņš revolūcijas tumsā bija dzimis, jau bija atmetusi kā ārdošu tautas nākotni. Kāds sajukums toreiz Saeimā ir valdījis redzams no tam, ka dažas dienas pirms nobalsošanas kāds cienījams luterāņu garīdznieks, deputāts, kas jau Dieva priekšā, man prasīja padomu, kā balsot par šo likumu. Atbildei es viņam stādīju jautājumu: *"Vai tad Jūs, mācītāja kungs, jau būtu aizmirsuši bausli – tev nebūs nokaut!"* Viņš aizgāja domīgs. Jāuzsver katoļu garīdzniecības vadītās partijas enerģiskā cīņa pret aborta likumu. Šis likums morāles sabrukuma laikos pēc pasaules kara bija tautas pašnāvība. Brīvā mīla un aborti jau pārvērtās par sieviešu emancipācijas neatņemamu sastāvdaļu, ko sludināja strādniecības vadones rakstos un mītiņos. Tur viņas bija ģērbusās vienkāršās drēbēs, bet Saeimas sapulcēs, kur es tiešām šī likuma apspriešanas dienā biju aizgājis noklausīties debatēs (pirmā un pēdējā reize), tās dziedāja kā lakstīgalas, čaukstēja zīda svārkos un pie katras izdevības lornetēja publiku, vērodamas, cik viņa sajūsmīnāta. Sludināja, ka miesīga bauda ir laulības sākums un gals. Slimokases, apzinādamās un neapzinādamās, atļāva sabiedrības un valsts līdzekļus nemotivētiem abortiem, no kuriem sievietes ļoti bieži palika neauglīgas. uz visu mūžu, dažreiz arī zaudēja savas dzīvības. Man ir zināmi gadījumi, kur tādā kārtā sievietēm 5–6 reizes no vietas izdarīti aborti. Sevišķi slavena šinī ziņā Rīgā bija kāda ārste. Naudaskāri ārsti un vecmātes pelnīja lielu naudu.

Ārstu rokās, kas tādu rīcību neatzina, bija saistītas. Abortus mācēja tā iekārtot, ka tikai kādas sievietes nāves vai ilgstošas infekcijas gadījumā lieta šād un tad nonāca tiesas zālē. Bet aborta likums bija tik elastīgs, ka apsūdzētās gandrīz vienmēr attaisnoja.

Zināms – bez tirdzniecības un rūpniecības centriem, t.i., bez pilsētām, neviena tauta nevar iztikt. Bet zemnieki ir un paliek katras tautas patstāvības, sirdsapziņas un dzīvā spēka avots. Ja šī šķira sāk nīkuļot, tad sabrūk tautas un valstis. Labāki gan tiek dzīvā spēka apstākļi, ja lielās fabrikas izkaisītas pa visu valsti un strādniekiem dod iespēju ierīkot ap tām savas ģimeņu māju kolonijas ar zemes gabaliem, tādējādi atturot tās no pilsētu izvirtības. To plašos apmēros praktizējusi Vācija un, kā laikraksti raksta, sāk praktizēt arī Krievija. Līdz šim mums nav statistisku datu, vai Padomju Krievijas sociālistiskā iekārta, kuras laikā Ļeņingradas un Maskavas iedzīvotāju skaits lielā mērā pieaudzis, ir šī pieauguma dabiskais cēlonis, vai arī tas ir zemnieku pieplūduma mākslīgās sekas. Pagājuši tikai mazāk par 20 gadiem, un tas ir pārāk īss laiks, lai novērtētu šo faktu, kā arī vispār sociālisma ietekmi uz dzīvā spēka pieaugumu. Zināms, Padomju Krievijas tautu zemes platībām un bagātībām ir ļoti daudz dotību, lai dzīvais spēks pieaugtu.

Tikai daudz ilgāks laiks rādīs, vai sociālisms spēs šo uzdevumu veikt, reizē vairodams nevien pilsoņu daudzumu, bet arī indivīdu miesīgos un garīgos spēkus. Jāņem arī vērā, ka krievu tagadējais komunisms reālā dzīvē vairs neatbilst tam, ko mācīja un solīja Marksa sociālisms visā darba frontē, t.i., paradīzi zemes virsū bez grūta un apzinīga darba, ar saīsinātām darba stundām, streikiem un egoistisku patvaļu darbā. Man šķiet, ka komunisms vairāk saprot cilvēku iedzimtās tieksmes, labās un ļaunās, nekā sociālisms un prot tās pielāgot nācijas vajadzībām. Tātad viņš prot labāk veidot tautu nākotnei.

Tā kā latviešu zemei nav tādu zemes bagātību, kas var veicināt rūpniecības lielāku uzplaukumu, Latvijas valsts nodibinātāji sāka ziedot visu savu enerģiju zemkopju darba un pašapziņas celšanai. Sevišķi centās veicināt lopkopību. Tur nevar noliegt, ka Kārlim

Ulmanim jau no 1905. gada ir nopelni. Bet jānožēlo, ka viņš vēlāk, pēc Latvijas valsts nodibināšanas, nekad nav pilnīgi novērtējis līdzstrādniekus, ko viņš sev pieaicinājis palīgā. Godīgu patriotu Latvijā nekad nav trūcis, kas būtu nesavtīgi veicinājuši zemniecības uzplaukšanu, bet viņš nereti, itin kā spītēdams saprātam, ir ņēmis par padomdevējiem karjeristus, liekuļus, negodīgus cilvēkus un arī fantastus.

Varbūt tur vainojams apstākļi, ka viņš, dzīvodams ilgāku laiku trimdā Amerikā, bija aizmirsis, ka mazā Latvija nav lielā Amerika, kur notiek brīnišķīgas lietas – labas un ļaunas, varbūt arī tamdēļ, ka viņam liktenis nebija nolēmis ģimenes dzīvi, jo – man šķiet – ka tikai krietns ģimenes tēvs var pareizi saprast savas tautas priekus, bēdas un vajadzības, tamdēļ, ka arī tauta pielīdzināma lielai ģimenei. Ja pārbauda viņa padomdevējus un draugus, tad lielākai viņu daļai vai nu nemaz nebija, vai arī bija maz bērnu un tai nebija jēgas par svētītu ģimenes dzīvi.

Zināms, verdzībā un citu lielu tautu ietekmē ilgus gadus dzīvojušās un no pasaules kara briesmām garīgi un mierīgi sadrumstalotās tautas ievirzīšana apvienotības un nacionālas mērķtiecības sliedēs ar skaļām runām un tikai 20 gadu laikā, ievērojot vēl mūsu patstāvībai ļoti neizdevīgos ģeogrāfiskos un internacionālos apstākļus, tas viss arī nebija viegla lieta. Varbūt viņš, pats arī no dabas bija pārāk liels optimists, fantazētājs un slavinājumu cienītājs, nekā tas bija vajadzīgs tālredzīgam valsts vīram, lai neuzņemtos uz saviem pleciem nest tādus godkārtīgus un patmīlīgus glaimotājus, kā tas izrādījās. Tas viss no viņa attālināja ļoti daudzus godīgus cilvēkus, kaut gan tie atzina viņa nopelnus valsts nodibināšanā. Man šķiet, ka Igaunija šajā ziņā dzīvojusi saprātīgāku dzīvi. Bet tomēr – igauņu pieauguma procenti bija pat mazāki par latviešu. Lietuviešiem, kur tauta bija caurmērā nabagāka un neizglītotāka nekā latvieši, tomēr vienmēr bijis lielāks pieaugums. Man šķiet, ka tam par cēloni ir arī katoļu ticība, kurai visā pasaulē ir liela dzīvā spēka dinamika, ierosināta no viņas mistikas. Mazāk tas varbūt ir slāvu pareizticībai. Katoļu

ticība un viņas garīdznieki stāv arī daudz tuvāk tautas garam nekā luterānisms. Liela nozīme katoļu Marijas kultam.

Kultūras vēsture māca, ka līdz ar tautu prāta attīstību un civilizāciju mēdz samazināties arī viņu dzīvā spēka pieaugums. Prāts ir tautu dzīvē divgriezīgs ierocis. Tas ir cilvēci mācījis uzvarēt kaitīgus dabas spēkus, iegūt ērtības, laicīgu labklājību un civilizāciju. Viņš virza uz priekšu tehniku, tautsaimniecību un visas zinātnes, kur prevalē prāts. Bet mēs nedrīkstam to atzīt par vienīgo dzīvās pasaules un cilvēku dzīves rīkotāju, atstājot novārtā jūtas un gribu. Nojautas un jūtas mums nereti rāda pareizu ceļu jau tad, kad prāts apstākļus vēl nemaz nav aptvēris. Un visgudrākie kaila prāta slēdzieni mums neatnes nekādu labumu, ja nav sajūsmas un cietas gribas tos realizēt. Prāts var izveidoties arī par auksta aprēķina un egoisma kalpu, kas tīko tikai cilvēka pašlabumu, nepiegriezdams nekādu vērību tautas un cilvēces cēliem ideāliem un labklājībai. Varētu varbūt sacīt, ka tas, ko mēs mēdzam saukt par saprātu, jau ir mazāk vai vairāk prāta kopoījums ar cilvēcīgākiem mērķiem.

Mēs dzīvē redzam, ka egoisti mēdz būt auksta prāta un aprēķina cilvēki, kas sasniedz lielus materiālus labumus, bet savā sirdī ir un paliek nelaimīgi. Tie domā tikai par paša labumu, ērtībām, godu un zeltu, bet izvairās no rūpēm un darbiem, kas atnes arī līdzcilvēkiem un tautai labumus. Tie nevēlējās ziedot sava pašlabuma un rūpju daļiņu pat gādībai par savu bērnu miesas un gara veselību un viņu labklājību nākotnē. Tie nav spējīgi jūsmot par to, ka katrs veselīgs un garīgi attīstīts pilsonis ir liels ieguvums valstij, kas to stiprina nākotnes cīņām.

Mūsu skaistās, vienkāršās, jo bieži dziļdomīgās tautas dziesmās un citos gara ražojumos atspoguļojas jūtu, gribas un prāta harmonisks saskaņojums. Tur redzam nelielu sajūsmu par cilvēku dzīvi, darbaprieku, grūtos brīžos mierīgu pacietību un palāvību Augstākai Varai, vērtīgus sadzīves prātojumus. Izcilā vietā spulgo ģimeņu tikumi, sirsnīgas saites

starp bērniem un vecākiem, sievu un vīru, sievietes pienākums pārciest dzemdību stundās sāpes un dzīvības briesmas, lai dotu tautai jaunu pilsoni. Tur mēs neatradām egoisma cildinājumus, auksta prāta kailos aprēķinus un mazdūšību briesmu brīžos. Tātad latviešu senatnes gara ražojumi nodod vislielāko liecību par latviešu tautai iedzimto gribu vairot un sargāt savus dzīvos spēkus nākotnei.

Jaundibinātās Latvijas valsts aparāts prasīja daudz mazāk vai vairāk izglītotu darbinieku un ierēdņu. Arī atdzimstošā rūpniecība, tirdzniecība un amatniecība prasīja saprātīgus darbiniekus pašos spēka gados. Tie visi bija jādod lauku sētai. Darbi pilsētās likās vieglāki un patīkamāki nekā uz laukiem. Pilsētas kārdināja arī ar izpriecām un kultūras baudījumiem. Bet par to, vai ierēdņi un citi inteligentā darba strādnieki varēs ar savu nelielo algu apmierināt greznākas dzīves prasības un uzturēt ģimeni ar vairākiem bērniem, toreiz neinteresējās.

Valsts pastāvēšanas pirmajos gados mūsu intelligenci likās, ka pirmā vietā tai jāgādā par ārējo dzīves spožumu un reprezentēšanos ārzemniekiem, cenšoties pēc viņu labvēlības. Daudz bija tādu, kas bezdarbībā sapņoja par direktoru un ministru vietām un algām, sevi nepārbaudīdami, vai viņiem pietiekošas spējas tādiem uzdevumiem. Tautas garīgā un miesīgā uzplaukšana, peticība un taupība dzīvē, doma par Latvijas līdzekļu aprobežotību un tautas ražošanas spēku un iespējamību celšanu, lai stiprinātu valsts pamatus, tas viss daudziem likās blakuslieta vai arī tie par to nemaz nedomāja, jūsmodami par izcīnīto patstāvību. Nereti jaunatne atstāja labi iekoptās tēvu mājās ar jau darba nespējīgiem vecākiem un devās uz pilsētu kancelejām, lai tur rakstītu un rakstītu un zaudētu savu veselību un tēvu tēvu tikumus. Ievērojams skaits devās uz Rīgas vidusskolām un augstskolām, diemžēl sevi nepārbaudījuši, vai tiem pietiks enerģijas un gara dāvanu, lai šajā grūtā ceļā sasniegtu gala mērķi sev, tautai un cilvēcei par labu. No tiem daudzi itin nekā nerasniedza, palikdami vecākiem un tautai par nastu. Sprototams, ka tie nevarēja

nodibināt ģimenes. Ja arī tas notika, tad tur nebija bērnu svētības. Arī strādnieki, atnākuši no laukiem pilsētās, drīz aizmirsā viņu troksnī un mirdzumā klusās un darbīgās lauku dzīves tikumus. Tādā kārtā dzimušo skaits ik gadus samazinājās, noslīdēdams no 41314 bērniem 1925. gadā līdz 33383 bērniem 1934. gadā. Mēs gājām lieliem soļiem pretim izmirstībai. To liecināja nevien statistika, bet arī ārstu novērojumi ikdienišķā praksē.